

CONVERSA

Montserrat Biosca

PRESIDENTA D'ÒMNIUM
CATALUNYA NORD, ÉS
CRÍTICA EN LA QÜESTIÓ
LINGÜÍSTICA

PRIMERS RELLEUS

Mercè Saurina

RETRAT DE FAMÍLIA

**Cal Campaner,
de Roses**

PEIX FRESC DE QUALITAT
I HOSPITALITAT DES DE
FA DUES GENERACIONS

PERFILS

Maria Figa

TESTIMONI DE LA
RETIRADA A LES
SALINES

Josep Sarola

PESCADOR DE LLANÇA
D'ORÍGENS GARROTXINS

Xicu Bonaventura

UN ESQUILADOR DE CAN
BALLART, BON CUINER I
GOURMET

INDRET

Costoja

UNA MIRADA...

**Vilanova
de la Muga**

A PEU

**Remuntant
l'Orlina
El terraprim
de Viladamat**

alberes

www.grupgavarres.cat

DOSSIER

**FOCS, NEVADES,
AIGUATS...**

40 pàgines que parlen d'incendis,
aiguats, nevades, tramuntanades
i llevantades, l'any de la
fred... catàstrofes naturals
que han quedat en la
memòria col·lectiva

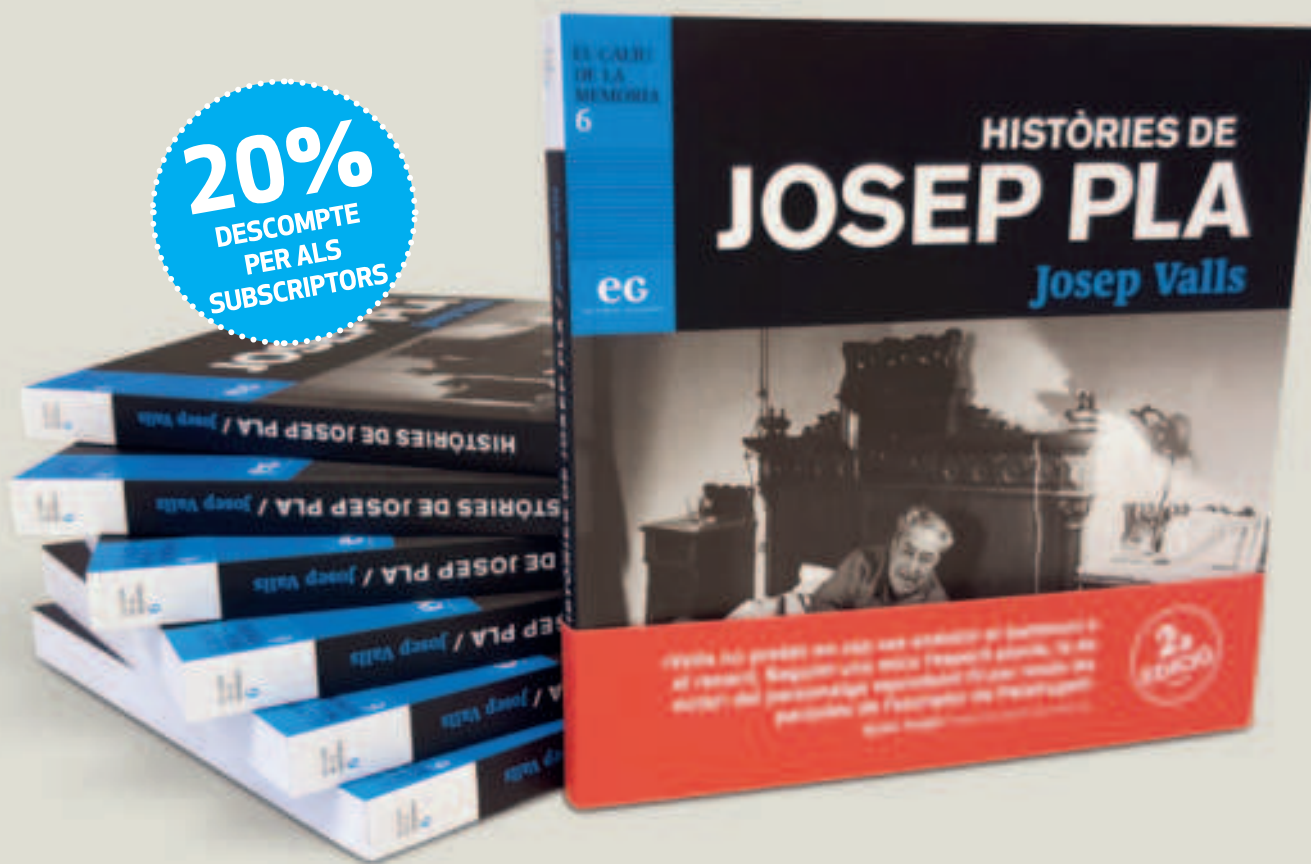
«ABANS EM PENSAVA QUE EN AQUEST PAÍS TOT ESTAVA PER FER. ARA PENSO QUE NO HI HA RES A FER»

JOSEP PLA

El Josep Pla que tracta aquest llibre, ja no era l'home tot terreny que va ser al llarg de la seva vida. En aquells moments, carregat d'anys i xacres, la companyia afable li començava a ser imprescindible i la va trobar en les persones del Motel Empordà, que es va convertir en una mena d'afegit del seu mas de Llofriu. *Històries de Josep Pla* són un recull de vivències que Josep Valls, que treballava a l'establiment figuerenc, escrivia cada vespre dels dies que havien passat plegats.

20%

DESCOMpte
PER ALS
SUBSCRIPTORS

ALTRES TÍTOLS DE LA COL·LECCIÓ

DIRECTORA >
Roser Bech Padrosa
roser@grupgavarres.cat

REDACCIÓ >
Telèfon 972 46 29 29
alberes@grupgavarres.cat

COL·LABORADORS D'AQUEST NÚMERO >

Anna Albó
Mònica Ayats
Marià Baig Aleu
Jean-Marie Artozoul
Marta Ball-Iloera
Josep M. Barris Ruset
Pitu Basart
Miquel Bataller
Lurdes Boix
Sara Borrell
Alejandro Candela
Josep Clara
Joan Cos
Josep M. Dacosta
Antoni Egea
Gerard Fageda
Anais Falcó Ibáñez
Ponç Feliu
Marina Gibert
Pere Gifre Ribas
Gianni Ginesi
Isabel Guzmán Ivars
Josefa Juanola
Eduard Martí
Cristina Masanés
Genís Menció
Pol Meseguer Bell
Francesc Montero
Rosa M. Moret
Àlex Ollé
Anna M. Oliva
Marta Palomeras
Anna Pi Vilà
Josep Playà Maset
Jordi Puig
David Pujol i Fabrelles
Mariona Regincós Oliva
Marisa Roig
Pere Roura Sabà
Mercè Saurina
Montserrat Segura
Erika Serna Coba
Lluís Serrano
Enric Tubert
Cristina Vilà
Aida Vilar
Josep Vilar Vergés

EDICIÓ DE TEXTOS >
Roser Bech Padrosa

IMPRESSIÓ > Agpograf
DISTRIBUCIÓ > GLV

DIPÒSIT LEGAL > GI-460-2009

ISSN > 2013-5270

eg

EDITORIAL GAVARRÉS

Germà Agustí, 1
17244 Cassà de la Selva
Telèfon 972 46 29 29
www.grupgavarres.cat

DIRECCIÓ EDITORIAL >
Àngel Madrià
angel@grupgavarres.cat

COORDINACIÓ DE PROJECTES >
Dolors Roset
dolors@grupgavarres.cat

DIRECCIÓ D'ART >
Jon Giera
disseny@grupgavarres.cat

REDACCIÓ I COMUNICACIÓ >
Mar Camps
mar@grupgavarres.cat

ADMINISTRACIÓ >
Jaume Carbó
jaume@grupgavarres.cat

SUBSCRIPCIONS >
Montse Casas
subscripcions@grupgavarres.cat

ALTRES PUBLICACIONS >
cadipetraforca@grupgavarres.cat
garrotxes@grupgavarres.cat
gavarres@grupgavarres.cat

PUBLICACIÓ ASSOCIADA A >

appec
editors de revistes i digitals

> Premis APPEC
'Millor Editorial en Català 2008'

IL·LUSTRACIÓ DE PORTADA:
ÀNGEL DEL POZO.

SUMARI

4-5

PRIMERS RELLEUS CONTRA EL VENT
MERCÈ SAURINA (TEXT) // MARINA GIBERT (IL·LUSTRACIÓ)

6-9

ACTUALITAT

10-15

CONVERSA MONTSERRAT BIOSCA
ROSER BECH PADROSA (TEXT) // JEAN-MARIE ARTOZOUL (FOTOGRAFIA)

16-21

RETRAT DE FAMÍLIA CAL CAMPANER, DE ROSES
CRISTINA VILÀ (TEXT) // ALEJANDRO CANDELA (FOTOGRAFIA)

22-27

PERFILS

MARIA FIGA / JOSEP SAROLA / XICU BONAVENTURA
GERARD FAGEDA / MONTSERRAT SEGURA / PITU BASART (TEXT)
EDUARD MARTÍ / MÒNICA AYATS / ÀNGEL MADRIÀ (FOTOGRAFIA)

29-69

DOSSIER
FOCS, NEVADES, AIGUATS...
ROSER BECH PADROSA (COORDINACIÓ)

71-87

PATRIMONI

ARQUITECTURA // HISTÒRIA // SOCIETATS // MÚSICA // GASTRONOMIA // BOLETS // FAUNA

88-91

INDRET COSTOJA
ANNA PI VILÀ (TEXT) // ALEJANDRO CANDELA (FOTOGRAFIA)

92-95

UNA MIRADA EN EL PAISATGE VILANOVA DE LA MUGA
CRISTINA MASANÉS (TEXT) // JORDI PUIG (FOTOGRAFIA)

96-99

A PEU

REMUNTANT L'ORLINA
JOAN COS (TEXT I FOTOGRAFIA)

EL TERRAPRIM DE VILADAMAT
JOSEP M. DACOSTA (TEXT I FOTOGRAFIA)

MEMÒRIA FOTOGRÀFICA PROCESSIONS
JOSEFA JUANOLA (RECERCA FOTOGRÀFICA)

conversa

AMB LA PRESIDENTA D'ÒMNIUM CATALUNYA NORD > FILLA DE BARCELONA, FA MÉS DE QUARANTA ANYS QUE VIU A LA BANDA NORD DE L'ALBERA. VA ESTUDIAR FILOSOFIA I LLETRES, SECCIÓ ROMÀNIQUES, I DE JOVE VA PARTICIPAR A LA UNIVERSITAT CATALANA D'ESTIU DE PRADA, JUNTAMENT AMB EL QUE VA SER EL SEU MARIT, EN LLORENÇ PLANES. ÉS SENSIBLE A LES LLENGÜES ALHORA QUE ÉS MOLT CRÍTICA AMB LA SITUACIÓ LINGÜÍSTICA DEL TERRITORI ON VIU, QUE PREFEREIX DENOMINAR CATALUNYA NORD MÉS QUE NO PAS ROSSELLÓ. CONSIDERA QUE LES FRONTERES SÓN CONSTRUCCIONS ARTIFICIALS I NO PAS NATURALS.

ROSER BECH PADROSA TEXT

JEAN-MARIE ARTOZOUL FOTOGRAFIA

Montserrat Biosca

–Expliqueu-nos els vostres orígens.

–«Vaig néixer el 1945 al carrer Casanova del barri de l'Eixample de Barcelona. Em dic Montserrat Biosca Alabart. El cognom de la mare és del Priorat. Jo, encara que visqui lluny, m'hi sento arrelada [al Priorat]. Érem cinc germans, jo era la gran, dues noies i tres nois. Vivíem en un pis molt gran amb els avis materns i una tia, perquè abans a les cases hi havia ties [riu]. De fet, era una tia àvia soltera, una germana més jove de la meva àvia. Ella, la tia Mercè, es cuidava de tots nosaltres. O sigui que a casa érem deu. Sort que el pis era gran! Cal dir que una mica amuntegats estàvem... N'hi havia moltes de cases així, amb diverses generacions.»

–El pare i la mare a què es dedicaven?

–«El meu pare havia fet estudis d'electricitat i treballava en

una empresa que arreglaven motors. La meva mare evidentment no treballava a fora, però feia classes de piano particulars. Tocava molt bé. Érem una família de classe mitjana del carrer Casanova.»

–Quina tendència política vau mamar a casa?

–«L'avi era de centredreta. Sempre parlava d'en Cambó i llegia *La Veu de Catalunya*. Érem una família religiosa com tanta gent en aquell moment. Això que t'explicaré és curiós: quan era petita jo sabia que una monarquia volia dir que hi havia un rei, però a Espanya hi havia en Franco, un dictador. Un dia a casa vaig preguntar perquè Espanya era una monarquia si no hi havia un rei. El meu avi em va respondre: 'Perquè en Franco és un dictador'. I jo vaig pensar que vet aquí perquè fèiem tants dictats a l'escola [esclatem

ROSER BECH PADROSA. Cabanes, 1988. Filòloga

JEAN-MARIE ARTOZOUL. Perpinyà, 1943. Periodista i fotògraf

retrat de família

CAL CAMPANER DE ROSES > EL CARRER ON S'UBICA EL RESTAURANT CAL CAMPANER DE ROSES NO ÉS CÈNTRIC, QUEDA UN XIC APARTAT DE LA BULLÍCIA DE LA PRIMERA LÍNIA DE MAR. L'ENTRADA ÉS MODERNA. UNA ALBIRA QUE L'INTERIOR DEURÀ MANTENIR L'ESTÈTICA QUE PROMET L'EXTERIOR. PETIT, ELEGANT, CONSERVA ELEMENTS DELS ANTERIORS ESPAIS VISCUTS PELS PROPIETARIS. LA CUINA, OBERTA A LA MIRADA DIRECTA I INDISCRETA DELS COMENSALS, FA PENSAR QUE ELS CAMPANERS NO TENEN RES A AMAGAR I SÍ QUE TENEN MOLT PER OFERIR.

CRISTINA VILÀ TEXT

ALEJANDRO CANDELA FOTOGRAFIA

Cal Campaner, timoners de la cuina

Mari Carmen Paredes Muñoz (1949) atresora desenes de records, vivències viscudes en primera persona, d'altres només escoltades però sentides a flor de pell. La seva història convida a resseguir la transformació viscuda a Roses en els anys daurats on el país estava de moda i l'efervescència es copsava amb força a les poblacions de costa. Anys de molta feina, molta dedicació i sacrifici. La Mari Carmen va néixer al País Valencià, en un petit poble d'Alacant – Cox – tot i que consta com a nascuda a Callosa de Segura, un altre poble proper. Els seus pares eren Virtudes Muñoz Jacobo (1919-2018) i Manuel Paredes Úbeda (1915-1953), persones arrelades

al camp. Quan es van casar, es van instal·lar en una petita finca a Montesinos, a uns set quilòmetres de Torrevella, on els avis materns, Quintín i Sandala, feien de masovers. Allà van néixer les seves dues filles. Com les generacions que els precediren, els pares es guanyaven la vida «recollint tomates, taronges, llimones, el que hi havia de temporada.»

Quan la Mari Carmen tenia quatre anys, el seu pare va morir en un hospital de Madrid. Patia del cor i va agafar el tifus. La seva dona feia cada dia aquell llarg trajecte per estar al seu costat. Un d'aquells dies, però, li van comunicar la seva mort. «La mare es va trobar tota sola i sense cap ajuda

dels pares del seu home», recorda la Mari Carmen. Aquell moment va ser molt dolorós per Virtudes i més encara quan no va poder traslladar el cos del seu home al «pueblo». Allò li va marcar profundament el caràcter. De fet, la mare no es va tornar a casar mai més. «No volia ni que li parléssim del tema», rememora la Mari Carmen, la qual la té molt present i la recorda com una dona «molt treballadora, però també molt trista». Potser, diu, al darrer tram de la seva vida, que va ser llarga –tenia 99 anys quan va morir–, conèixer els seus nets i besnets la va revifar.

Però tornem enrere. Amb l'home mort, Virtudes es va veure obligada a

CRISTINA VILÀ. Figueres, 1972. Periodista

ALEJANDRO CANDELA. Alacant, 1977. Fotògraf

buscar feina per tirar endavant la seva família. Feia uns anys, un germà seu, que era guàrdia civil, havia estat destinat a Catalunya. Ell li va aconsellar que hi anés, que allà trobaria feina de temporada a hotels o fent veremes a França. Virtudes li va fer cas i va començar a anar de temporada acompanyada de la seva primogènita Virtudes (1945), quatre anys més gran que la Mari Carmen. Ella, mentre la mare i la germana eren fora, es quedava al *pueblo* amb els avis. La Mari Carmen en conserva records ben vius. Explica que tenien un hort on conreaven verdures i, de matinada, carregaven el carro, tirat per una burra, per vendre-les a Torrevella. Mentre

eren fora, la Mari Carmen es quedava sola a la casa «i cuidava els pollastres, les gallines...»

El naixement de La Campanera. Van anar passant els anys. Mentre Virtudes anava i venia fent feines de temporada, la filla gran es va instal·lar definitivament a l'Empordà, on va conèixer el qui seria el seu marit. Va ser justament per aquest casament que la Mari Carmen va anar a Roses. Seria el primer d'uns quants viatges fins que ella també s'hi va quedar. Primer, per cuidar una senyora del poble. Aquella feina, però, no li va acabar de fer el pes així que va posar-se a ajudar la seva germa-

na i el cunyat en el bar que regentaven, el de la Societat. Més tard la Mari Carmen va treballar a l'hotel Risech com a cambrera, establiment on es va quedar fins que es va casar, curiosament, amb Alfonso Magester Ferrer (1939-2017), germà del seu cunyat a qui va conèixer, de fet, en el casament de la seva germana. La Mari Carmen es va fixar ben aviat en l'Alfonso i ell en ella. «Alfonso era més gran que jo, deu anys. Jo era molt joveneta, però em va agradar des del primer moment», confessa. A l'hotel Risech s'hostatjaven molts turistes. La feina era intensa. «Entràvem a les vuit del matí i no marxàvem fins a la una de la matinada a l'estiu, amb

La Mari Carmen Paredes –a la dreta– amb la seva filla Anna Magester qui, junt amb el seu home, Joan Romero, capitanegen l'etapa actual de Cal Campaner.

M1

El seguici de la processó de la pluja al seu pas pel pont Vell de Castelló d'Empúries; obre la cerimònia un home amb el penó, seguit pels portadors que travessen el pont amb el santcris.

ANY: CAP A 1920
AUTOR: DESCONEGUT
PROCEDÈNCIA: INSPAI,
FONS DIPUTACIÓ DE GIRONA

M2

Una processó travessa una plaça de Castelló d'Empúries; en primer terme, joves i nens porten els estendards, mentre, a banda i banda, una multitud segueix la cerimònia amb els ciris encesos.

ANY: AL VOLTANT DE 1920
AUTOR: JOAN SEGURA
PROCEDÈNCIA: INSPAI,
FONS DIPUTACIÓ DE GIRONA

M3

Processó de Corpus a Vilatenim; al davant de tot, obren la comitiva uns nens que sembla que toquin els timbals i portin uns cistelletes amb pètals.

ANY: 1950 APROXIMADAMENT
AUTOR: DESCONEGUT
PROCEDÈNCIA: ACAE, COL·LECCIÓ
D'IMATGES DE FERRAN ALEGRÍ,
DE VILATENIM

DOSSIER

FOCS, NEVADES, AIGUATS...

ROSER BECH PADROSA > COORDINACIÓ

El foc té aturador...	30	ROSER BECH PADROSA [Cabanes, 1988. Filòloga]
Desastres naturals del sis-cents	32	ANTONI EGEA [Girona, 1957. Historiador]
Catàstrofes a l'obra de Pla	34	FRANCESC MONTERO [Figueres, 1981. Filòleg]
El gran incendi de 1986	36	LLUÍS SERRANO [Figueres, 1975. Historiador]
L'últim foc entramuntanat	38	MARTA BALL-LLOSERÀ [Girona, 1970. Llicenciada en Ciències Ambientals]
Incendis al cap de Creus	40	JOSEP M. BARRIS RUSET [Salt, 1966. Historiador i arxiver]
Una amenaça per a les tortugues	41	MARTA BALL-LLOSERÀ
Accidents aeris a l'Albera	42	LLUÍS SERRANO
La tramuntana contra el tren	44	JOSEP CLARA [Girona, 1949. Historiador]
Les mugades a Sant Llorenç	46	MARIÀ BAIG ALEU [Figueres, 1955. Físic]
La plana Muga-Fluvià	48	MARISA ROIG [Sant Pere Pescador, 1963. Historiadora i arxivera]
Potamolls i merdisers	49	GENÍS MENCIÓN [Cabanes, 1970. Enginyer tècnic industrial]
L'Orlina: 1745, 1921, 1999...	51	ROSA M. MORET [Rabós d'Empordà, 1970. Mestra i pedagoga]
La fred de 1956	52	PERE GÍFRE RIBAS [Creixell, 1962. Historiador]
Fredorades i nevades a Maçanet	54	PERE ROURA SABÀ [Maçanet de Cabrenys, 1954. Historiador]
El pastor mort per un llamp a Lliurona	56	JOSEP VILAR VERGÉS [Argelaguer, 1961. Enginyer tècnic agrícola]
Quan l'aigua de mar es va glaçar	58	LURDES BOIX [L'Escala, 1957. Historiadora i arxivera]
Els llençols congelats a Cadaqués	61	ERIKA SERNA COBA [Wasserlos, 1963. Historiadora i arxivera]
Pedres del cel a la vinya	62	JOSEP PLAYÀ MASET [Castellgalí, 1957. Periodista]
Naufragis a la mar d'Amunt	64	LURDES BOIX
Embarrancats a Sant Pere	65	MARISA ROIG
Terra de terratrèmols	68	JOSEP M. BARRIS RUSET
Un tornado a l'Empordà	69	ISABEL GUZMÁN IVARS [Figueres, 1964. Historiadora]

Paisatge nevad de l'entrada del poble de Cabanes a la creu de terme. Any 1963.
FOTO: Joan Noguer.
PROCEDÈNCIA: Arxiu Municipal de Cabanes.

El foc té aturador...

Roser Bech Padrosa > TEXT

L'ésser humà creu tenir el domini de les seves accions, però és vulnerable pel que fa al seu entorn, que no controla. La situació inesperada i imprevisible que ens toca viure arran de la pandèmia de la Covid-19 n'és un bon exemple. I és que les catàstrofes naturals han conviscut amb la humanitat des de sempre.

Així doncs, en aquest dossier hem mirat de tractar un xic totes aquestes maltempsades que es guarden en la memòria col·lectiva de les nostres contrades. Algunes, com que són més reculades, sort en tenim dels cròniques que van deixar per escrit les vivències d'una època. Comencem amb un article de l'Antoni Egea sobre el *Dietari* de Jeroni Pujades, gràcies al qual avui podem conèixer els fenòmens meteorològics que van afectar la primera meitat del segle XVII a l'Empordà. També seguint l'obra de Josep Pla podem repassar les adversitats viscudes o recordades pel prolífic escriptor de Llofriu, com la plaga de la fil·loxera, l'aiguat de Sant Lluç de 1940, la fredorada de 1956, alguns naufragis al cap de Creus... En Francesc Montero n'ha fet un bon buidatge.

Algunes desgràcies, però, són causades per la mà de l'ésser humà directament o, si més no, les propicia per l'abandó dels boscos i l'activitat agrària. És el cas del foc. '16 hores va durar el foc i encara crema' canten a la quina. En les darreres dècades els incendis forestals han

estat més nombrosos i més brutals que cinquanta o cent anys enrere. Si a més a més hi afegim un altre efecte natural propi de l'Empordà, la intensa tramuntana, la fusió pot ser esgarrifosa. En Lluís Serrano hi reflexiona al voltant de l'incendi de 1986 a l'Albera, que va cremar virulentament durant cinc dies des de la Jonquera fins a Cadaqués. Anys més tard, el juliol de 2012, un altre gran incendi va arrasar la comarca amb unes 13.000 hectàrees calcinades. La Marta Ball-llosera el descriu i n'aporta les conseqüències, una de les quals és l'afectació sobre la població de tortugues autòctones. Ho fa a través d'una entrevista a Joan Budó, cap del Centre de Reproducció de Tortugues de l'Albera. La zona àrida del cap de Creus ha estat escenari recurrent d'incendis que n'han arrasat el paisatge, com el de 1993 al Parc Natural del Cap de Creus o el de l'agost del 2000 a la serra Verdera. Ens en fa la crònica en Josep Maria Barris.

Els forts vendavals de tramuntana a la plana, anunciats amb una ferma barda o rufaca enganxada a l'Albera, han jugat males passades a alguns mitjans de transport. La cinquena gràcia de l'Empordà, segons Pere Coromines, ha propiciat accidents aeris amb víctimes mortals com el del conegut avió estavellat a Requesens. En Lluís Serrano en fa un recorregut en el temps i en l'espai. Però és que en Josep Clara

nombroses oliveres, i de les transformacions que va patir de retruc l'àmbit agrícola. I en Pere Roura des de Maçanet de Cabrenys recull els episodis de fred i de neu viscuts a les Salines. Més enllà del foc, el vent i l'aigua, en Josep Vilar amb el seu relat deixa constància de la mort d'un pastor a Lliurona per culpa d'un llamp. Si continuem amb les fredorades i

també constata les afectacions ferroviàries degudes al fort temporal de vent, des de l'inici de la instauració a la segona meitat del segle XIX del tren que arriba a Portbou fins a l'actualitat.

El foc té aturador, que l'aigua no. Aquesta frase l'hem sentida dir moltes vegades. I és que la virulència de l'aigua fora de mare en situacions de llevantades o de pluges intenses és de difícil control. El pas per la comarca d'abundants rius, rieres i rierols, com la Muga, el Fluvià, el Llobregat, l'Orlina, l'Anyet, el Manol... ha provocat al llarg del temps nombrosos aiguats severs. En parla en Marià Baig amb referència a la mugada de Sant Llorenç de la Muga el setembre de 1992. La força de l'aigua que va créixer sobtadament va descalçar algunes làpides del cementiri. El segueix un article escrit per la Marisa Roig sobre les riuades del Fluvià i la Muga a la zona d'entre Sant Pere Pescador i Castelló d'Empúries. I en Genís Mención explica l'origen aiguader dels malnoms dels pobles de Cabanes i Vilabertran: potamolls i merdisers, respectivament. El pas de l'Orlina per Rabós ha marcat la història del pont d'aquest municipi, destruït per darrer cop el novembre de 1999.

Si la Candelera plora, el fred és fora. Si la Candelera riu, el fred és viu. El dia 2 de febrer de 1956 devia riure amb ganes perquè va tenir lloc durant uns dies l'onada de fred recent més ferotge viscuda a Catalunya. En Pere Gifre parla de l'any de la fred, que va matar

el glaç, la Lurdes Boix segueix amb els testimonis de l'any de la fred arran de costa. Els caramells d'aigua de mar a tocar l'hostal Empúries van deixar una instantània evocadora. I també són nombrosos els records d'aquell any a Cadaqués, tal com plasma l'Erika Serna.

I si l'aigua que cau del cel no és ni pluja ni neu, sinó pedra? Les calamarsades poden fer mal a pagès, com la que va caure el 1975 a les vinyes de Garriguella. En Josep Playà Maset la rememora. El fort vent, sigui tramuntana o llevant, juntament amb una orografia abrupta del litoral empordanès, ha estat el causant de diversos naufragis al litoral. La Lurdes Boix en repassa uns quants de la mar d'amunt. I la Marisa Roig en traça un altre a la gola del Fluvià el 2002.

Encara que no siguem en una àrea especialment perjudicada per tremolors de terra, en Josep Maria Barri ens demostra que al llarg de la història n'hi ha hagut més dels que en pensem. I, finalment, a l'antitesi d'una brisa suau, els pobles de Cistella i Terrades van veure's tocats per un tornado el 2018, així ens ho descabdella la Isabel Guzmán.

I qui no es cregui tot el reguitzell de catàstrofes, desgràcies, adversitats, maltempsades, calamitats que compilem, 'llamp me mati!', que primer escolti els sons de la mare natura i després llegeixi aquest dossier, no pas per desanimar-se sinó per sentir que formem part d'un planeta que hem d'estimar i cuidar 🌱

Un bomber en plena tasca d'extinció d'un incendi forestal a Roses, l'any 1993 // FOTO: Pere Pagès. PROCEDÈNCIA: Ajuntament de Girona. CRDI (Fons El Punt-Pere Pagès).

L'últim foc entramuntanat

EL 23 DE JULIOL DE 2012 EL DIARI 'EL PUNT'TREIA EN PORTADA 'TRAMUNTANA DE FOC', UNA MANERA MOLT GRÀFICA DE DESCRUIRE EL GRAN INCENDI DE L'ALT EMPORDÀ

Marta Ball-Iloera > TEXT

El diumenge 22 de juliol de 2012 s'iniciava un dels pitjors incendis que ha viscut l'Empordà. Cap a la una del migdia van fer acte de presència les primeres flames al Portús, provocades per unes burilles al costat d'una zona d'aparcament. Les condicions meteorològiques d'aquell dia –amb ràfegues de vent de 90 km/h, baixa humitat i elevades temperatures– van fer que les flames s'escampessin a una velocitat molt ràpida. A les quatre de la tarda s'apreciava un tel de fum acompanyat de pluja de cendres a part de les comarques del Baix Empordà, Gironès i Pla de l'Estany.

En les primeres declaracions del llavors conseller d'Interior de la Generalitat de Catalunya, Felip Puig, reconeixia que el foc estava fora de control. Per tant, calia començar a aclimatar equipaments municipals de pobles no afectats per allotjar veïns evacuats i alhora es demanava el confinament de tota la comarca. El col·lapse del trànsit de les

grans infraestructures que donen pas a Europa –l'autopista AP7, la N-II i el TGV– era important i la policia va redirigir el trànsit de sortida a França cap a la carretera N-260, direcció Portbou, que també va col·lapsar-se. El que ningú no podia preveure és que allà una altra desafortunada burilla provoqués un petit incendi amb causes traumàtiques. La gent va abandonar els cotxes, per la proximitat de les flames, i va córrer direcció a mar. Aquesta fugida va provocar la mobilització de tot el poble de Portbou per acollir les persones ferides i amb barques van recollir gent que s'havia llençat al mar. Malauradament no es va poder fer res per un pare francès i la seva filla, que van morir en caure sobre les roques. No eren les úniques males notícies, ja que el balanç de morts d'aquest incendi, que va durar tres dies, fou de quatre persones. Un home de Llers va patir un atac de cor quan va veure les flames a prop de casa

seva i un altre va patir cremades greus, que no va poder superar, en l'explosió d'uns dipòsits de benzina a Agullana.

12.898 hectàrees cremades. Segons l'informe de l'incendi realitzat pels Bombers de la Generalitat de Catalunya, es van cremar 12.898 hectàrees de vegetació densa de sureda, alzina, pinedes, claps de garriga i camps de secà i regadiu. Es classifica aquest incendi de cinquena generació. Segons Marc Castellnou, cap de l'Àrea del Grup d'Actuació Forestal (GRAF) de la Generalitat de Catalunya, en una entrevista realitzada a la revista *Agrocultura*, número 70 de l'hivern de l'any 2017, definia aquests focs així: «Als anys 90 arriba la tercera generació: apareixen incendis que són continus, ràpids i intensos. Ja no és qüestió que corri més o menys, sinó que ara ja no el pots apagar perquè supera la capacitat d'extinció. Parlem de la quarta quan afecten zones habitades, quan els pobles

El foc de l'estiu de l'any 2012 va provocar un immens núvol de fum, visible des de molt lluny // FOTO: Jordi Puig.

estan dins de la massa de combustible, com poden ser urbanitzacions, grans ciutats, infraestructura econòmica... I la cinquena generació és la simultaneïtat a la mateixa àrea d'incendis de tercera o quarta generació.»

En el mateix informe es descriu que les flames van tenir una alçada de 15-20 metres i una velocitat de propagació d'entre 1,8 km/h i 7,7 km/h, i es descriu com evoluciona l'incendi que «es propaga en condicions de vent del nord, des del Pertús cap al sud, afectant els dos vessants de l'estret de l'Albera-les Salines. Els potencials cap a l'est són menors que en el foc històric de 1986 (diferències d'inici, vent i altres incidències) i cap a l'oest s'amplien a causa de la marinada prevista per al dia 23. Les condicions d'aquest foc respecte al de 1986 són prou diferents perquè no es pugui comparar la superfície cremada de l'un i l'altre. Les primeres hores del dia 22 es dediquen a l'evacuació de persones, confinaments i protecció d'elements vulnerables (més de 600, dels quals 17 nuclis urbans). La gran quantitat d'elements vulnerables que generen nous serveis de 'foc habitatge' (68 avisos de foc habitatge durant la tarda del dia 22), la gestió de les persones evacuades i les confinades, els col·lapses de circulació

per carreteres, l'incendi de Portbou, que també afecta gent retinuda a la carretera (N-260), generen un escenari de gran emergència propi dels focs de cinquena generació que s'han viscut a Catalunya el 1994, Portugal 2003 i 2005, Espanya 2006, Grècia 2007, Austràlia 2003 i 2009 i Califòrnia 2003 i 2007.»

La descripció dels aspectes destacats de l'informe dels Bombers mostra clarament l'envergadura de l'incendi i els grans reptes que van tenir els Bombers i tots els cossos involucrats i coordinats per poder salvar vides, en primer lloc, per poder endreçar el col·lapse i alhora aturar l'expansió del foc, que es va donar per controlat el dia 24 de juliol i per extingit el dia 30 del mateix mes. L'afectació final va ser d'un total de setze municipis i quatre espais protegits sota la figura de Xarxa Natura 2000.

Com es pot observar d'aquest informe, en els primers moments del foc l'atenció estava centrada, evidentment, en la repercussió i la gestió de l'afectació directa a les persones i els seus béns. Quan ja van passar uns dies, sovint, els mitjans de comunicació van centrar l'atenció en l'afectació al medi. Les

conseqüències i els impactes que es generen poden ser ben diferents segons quin punt de vista el centrem. L'ecologia és complexa i les pertorbacions poden afavorir alguns processos i perjudicar-ne irreversiblement d'altres.

Afectació al paisatge. Els incendis són pertorbacions que afecten els ecosistemes ja que interromp o redirigeix el procés de la seva successió. De fet, la vegetació mediterrània és fruit de l'adaptació al foc, i el bosc fa milers d'anys que hi conviu i ha evolucionat conjuntament perquè s'ha adaptat a aquestes condicions. Les plantes piròfiles són aquelles que queden afavorides pel pas d'un foc mitjançant diferents estratègies com la producció de llavors resistents al foc o gràcies a una escorça molt gruixuda que els protegeix o la capacitat de rebrotar. Un gran nombre de piròfits alliberen substàncies aromàtiques, molt inflamables, amb la qual cosa afavoreixen la difusió del foc del qual es beneficien. És un mecanisme de rejuveniment dels boscos mediterranis. Els pins, les estepes, el romaní, les farigoles, els pins, les suredes... for-

A dalt, el foc de 2012 va afectar gairebé 13.000 hectàrees de vegetació // FOTO: David Borrat. Al detall, arbres i una olivera cremada després del foc de l'any 2012 // FOTO: Jordi Puig.

Accidents aeris a l'Albera

AQUEST DARRER TRAM DELS PIRINEUS EMPORDANESOS QUE S'ABOQUEN AL MAR HA ESTAT ESCENARI DE DIVERSOS SINISTRES D'AERONAUS AMB VÍCTIMES MORTALS

Lluís Serrano > TEXT

Lluís Vila, a l'article 'La Jonquera i l'aviació' dins el *Butlletí de l'ACEJ* (1982), explicava l'aterratge forçós d'un avió, el 1926, entre el mas del Pla i la N-II. El pilot no va prendre mal i l'aparell va quedar amb l'hèlix clavada i la cua mirant enlaire. El mateix autor relatava que, més tard, un altre avió –de cabina tancada i amb pocs passatgers– va aterrar d'urgència en camps on avui trobem la piscina i el poliesportiu. Segueix amb l'episodi de l'accident aeri a Requesens.

Tramuntana i neu a Requesens.

D'aquest sinistre Miquel Serrano publicava l'article '1950. Un accident aeri a la serra de l'Albera' dins els *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos* (2017). L'autor ho reconstrueix amb testimonis orals, hemeroteca i l'expedient del Govern Civil. El 8 de desembre d'aquell any –ara fa setanta anys–, al voltant de les sis de la tarda, un Doug-

las DC-3, amb matrícula F-BAXY de la companyia Air Atlas amb destinació a Perpinyà i provinent d'Orà (Algèria) –d'on havia fet escala després de sortir de Casablanca (Marroc)–, s'estavellava sota la penya de les Heures i el puig de l'Homenatge, prop de coll Forcat. Les víctimes mortals van ser els tres membres de la tripulació, que van quedar carbonitzats, i dos dels sis passatgers. A més, l'aeronau transportava taronges i altres mercaderies.

L'accident es va atribuir a la meteorologia adversa, de tramuntana i neu, i a dificultats tècniques. A les proximitats del sinistre hi van acudir, la mateixa tarda i nit, veïns de pobles propers; els alcaldes de la Jonquera, Josep Calabuig, i Cantallops, Miquel Gumbau; els metges d'aquestes poblacions, els doctors Subirós i Farré; el jutge d'ins-trucció, José Amorós; la Guàrdia Civil i l'Exèrcit; el governador civil, Luis

Mazo Mendo; el comandant de la Regió Aèria de Barcelona, Ramón Escudé, i el cap de Sanitat, Julio Orensanz.

Es van atendre els ferits i es van iniciar els tràmits per la repatriació dels cadàvers. Així, en els dies successius, diferents autoritats franceses –i representants de la companyia–, van fer acte de presència a Requesens i a Figueres. Les restes de l'aparell, després de la vigilància inicial i sense que l'empresa les recuperés, van anar desapareixent a mans de persones de la rodalia que les van vendre com a ferralla. Avui, existeix la possibilitat d'un conveni, entre el Paratge Natural, l'Ajuntament de la Jonquera i la propietat, per recuperar els pocs residus restants i tenir-los exposats.

A la muntanya de Cantallops. El segon accident amb víctimes mortals és el més conegut. El 19 de juliol de 1986

un Douglas DC-6 (F-ZBBU, Pélican 64) de la Sécurité Civile francesa, des de 1982 amb base a Marignane, s'estavellava a les comes d'Infern, a la muntanya de Cantallops. Aquest avió de passatgers, construït el 1955 i habilitat el 1977 com a bombarder d'aigua, treballava en les tasques d'extinció de l'incendi que iniciat al Portús, aquella tarda de dissabte, va acabar cremant bona part del vessant

L'avió de la Sécurité Civile francesa accidentat a Cantallops durant l'incendi del juliol de 1986.

FOTO: Lluís Serrano.

sud de l'Albera. Les hipòtesis de l'accident van ser la forta tramuntana i problemes mecànics. Abans de l'impacte havia deixat anar el líquid retardant per intentar guanyar alçada. Al cap d'uns minuts van explotar els tancs de combustible i un incendi va fondre, excepte la cua i altres restes, l'aeronau. Morien el pilot, Jean Pierre Davenet, el copilot, Jacques Ogier, i els mecànics, Roland Denard i Jack Le Bel.

Els cadàvers carbonitzats van ser rescatats pels bombers francesos, tot envaint competències espanyoles. Quan el jutge de Figueres, les forces d'ordre públic i el forense Narcís Bardalet van arribar al lloc no van trobar cap despulla.

A França es va qüestionar l'ús d'avions de més de 25 anys. El 21 de setembre de 1986, prop de les restes de l'avió, es col·locava un marbre commemoratiu. Aquell, segurament, va ser el moment fundacional de la conformació d'un espai de memòria del foc i d'homenatge a les víctimes mortals que avui s'ha convertit en un dels punts més visitats de l'Albera. Més endavant, en el lloc de l'impacte, familiars –amb el coneixement de la propietat– posaven un segon marbre. Recorda el fet i el nom dels difunts: «*Ici (...) on trouvé la mort en luttant contre le feu a bord de leur avion le 19 juillet 1986. Passant souviens toi.*»

Érem una colla les persones que vam veure l'avió estavellar-se i, com és lògic, ens va impressionar profundament: ho relatava a *LESQUERDA de la Bastida* (2000). De forma reiterada, el record ha anat apareixent a la premsa i Cristina Masanés, al número 16 d'*Alberes*, escrivia 'La Serra de les Canals a Cantallops', un article que recull la

memòria de l'accident. I, en l'esfera digital, apareixen imatges, sobretot de la cua, del DC-6 en múltiples perfils a diferents xarxes socials. L'avió de 1986 és, doncs, una icona popular, turística i una referència periodística i literària.

Amb boira a Baussitges. El tercer sinistre amb víctimes mortals va ser una avioneta particular suïssa que, el 12 d'octubre de 2003, s'estavellava sota el coll de la Carbassera, a Baussitges –prop del mas Gamarús–, a sis quilòmetres al nord d'Espolla. L'espessa boira n'hauria estat una de les causes. Van morir les quatre persones que hi viatjaven: Beat Walter Rustenholz –el pilot–, Monica Adelheit Sabatini, Bruno Humm i Gabrielle Turst, tots de nacionalitat suïssa. L'avioneta, model Cirrus

SR22, que havia sortit d'Eivissa i anava a Basilea, va ser localitzada dos dies després de l'accident. En el rescat dels cossos van participar-hi Mossos d'Esquadra, Bombers i Guàrdia Civil. Van ser traslladats a Figueres per practicar-los l'autòpsia i les proves per identificar-los. Les restes de l'aparell encara es troben a la muntanya.

Final amb sort. El darrer, el segon des de 1950, l'hem deixat l'últim per no acabar amb un regust tan tràgic. Era l'any 1979 i Just Casero ho explicava l'11 d'octubre al *Punt*. Resulta que el guàrdia civil Ortín –del post de Cantallops– s'havia tret el títol a l'Escola de Pilots d'Empuriabrava. Un dia de la darrena setmana de setembre volava amb l'avioneta sobre Requesens i Cantallops. La gent del poble feia veremes: el van veure passar, però no va tornar. L'aparell, de color groc segons testimonis,

va perdre alçada i no va remuntar el vol. El pilot novell va apagar els motors i va planejar fins caure sobre la sureda, prop de la font del Clot de la Tina.

Més enllà d'algun cop, va poder baixar a peu fins a la població. A mig camí es va trobar els guàrdies que pujaven a buscar-lo. Al poble, segons la crònica de Casero, «no es parla d'altre tema (...) i tothom felicita el guàrdia civil per la sort de sortir-se'n tan bé de l'accident». Després que l'empresa de vol s'emportés els motors, les restes van ser venudes com a ferralla per en Cargol, negociant de boscos, qui les va anar a buscar amb el camió ajudat d'uns joves. L'Ortín, àlies el Barón Rojo, com l'anomenaven els seus companys guàrdies, es va convertir en protagonista d'una història afortunada.

A dalt, un policia inspecciona les restes de l'avió francès estavellat a Cantallops, l'any 1986 // PROCEDÈNCIA: Ajuntament de Girona. CRDI (Fons Diari de Girona-Carles Sans). **A baix, restes del DC-3** // FOTO: Francisco Laporta. PROCEDÈNCIA: Arxiu Josep Laporta (la Jonquera).

La plana Muga-Fluvià

PARLEM DE MUGADES I RIUADES A CASTELLÓ D'EMPÚRIES I SANT PERE PESCADOR:
DE L'AIGUAT DE SANT LLUC DE 1940 A LA DECLARACIÓ DE ZONA CATASTRÒFICA DE L'ANY 1982

Marisa Roig > TEXT

La plana al·luvial que s'estén entre els cursos finals de la Muga i el Fluvià ha estat, en el decurs del temps, molt castigada per les riuades. En episodis de pluges torrencials, sovint acompanyades de temporals de llevant, es produïen inundacions que, en moltes ocasions, esdevenien catastròfiques com la de 1932 o la de 1940, en què les aigües desbordades d'ambdós rius s'uniren i s'escamparen fins a negar masos, terres i camins. Leandro Font (Sant Pere Pescador, 1930) explica en relació amb l'aiguat de Sant Lluç que «va ser espantós, es van ajuntar els dos rius». Des de la talaia del campanar de l'església de Sant Pere Pescador, on va pujar amb un grup d'amics, «guaitàvem i només vèiem aigua, tot, tot *lo* que la vista t'allargava, ja podies voltar». En els prats de pastura, anomenats closes, que s'estenen entre Sant Pere Pescador i Castelló d'Empúries «en Masdeu hi tenia cavalls i eugues... l'aigua els hi arriba-

va més amunt de la panxa i els hi havia d'anar a portar el menjar amb un bot d'anar a pescar anguiles», explica Font. La força del corrent va fer que les motes de defensa rebentessin en diferents punts del recorregut del Fluvià. A Sant Pere, la runa de l'antic pont, volat al final de la Guerra Civil, restava a la llera i va obstruir el pas de les aigües que, de manera incontrolada, van envair el nucli urbà, «tots els carrers eren plens d'aigua. A dins les cases del carrer del Mar n'hi tenien *casí* dos metres. El bestiar, sobretot els porcs, els havien de pujar a dalt de tot», conclou Font.

A Castelló d'Empúries, la Muga 'va trencar' prop del mas d'en Ricard Túries, al marge dret, i l'aigua s'escampà ràpidament. Sembla probable que el desbordament del Manol a l'alçada del Far d'Empordà tingué un paper destacat en la inundació de la plana, com ha succeït en episodis recents però menys catastròfics. L'aigua sortida de mare

d'aquest afluent de la Muga tendeix a estendre's en direcció sud-est, colgant al seu pas granges, masos i la carretera de Castelló d'Empúries a Sant Pere Pescador. Pere Garriga (Castelló d'Empúries, 1946), masover del mas de can Peret de la Gallinera, explica que «tota l'aigua plujana o d'inundació d'aquesta plana ha de sortir pel rec Sirvent i pels petits canals que hi connecten» situats al sud, a tocar el Fluvià.

Antigament i com a mesura preventiva, la majoria de masos de la zona estaven delimitats per motes. Garriga afirma que a can Peret «tot voltant de la casa i l'era hi havia una mota de terra, aguantada per canyes i tamarius, que feia mig metre d'alçada. S'hi deixava una obertura de tres metres d'amplada per entrar-hi». L'avi li havia explicat que abans de la canalització de la Muga, el 1945, «quan venia una mugada, tapaven aquesta entrada amb fems». Curiosament el masover de can Comas, Joan Agustí, relata, en una entrevista de l'any 2010, que per evitar l'entrada d'aigua al corral de les ovelles també feien taparada amb fems.

Amb les crescudes els rius transporten tota mena de materials que aboquen al mar «després de cada riuada, agafàvem el carro i carregàvem la llenya i els socs que quedaven a la platja. Tenies llenya per tot l'hivern, si no haviess d'anar a fer vores de tamarius».

Els marges de la Muga esllavissats a Castelló d'Empúries. Octubre de 1965 // PROCEDÈNCIA: AMCE.
Col·lecció Oriol Casadevall.

Font afirma que a l'episodi de 1940, enmig de les restes vegetals, també hi havia «bestiar ofegat, porcs, xais i vaques.»

Arran dels efectes de l'aiguat de Sant Lluç es van impulsar, en el curs de la Muga, dues obres hidràuliques cabdals: l'embassament de Darnius-Boadella, que es va enllestir el 1969, i la defensa i canalització del darrer tram de la Muga, des de Castelló d'Empúries fins al mar, conclosa el 1945. Tanmateix, en el Fluvià es va reprendre la construcció del pantà de Crespià, projecte aprovat el 1931, que finalment no es portà a terme.

A la dècada dels seixanta. Successivament, es van viure altres crescudes importants, com la del setembre de 1941 i la de 1942, que es repetiren a la dècada dels cinquanta, i foren especialment virulents als anys seixanta i setanta, com les de l'octubre de 1962, el setembre de 1963, l'octubre de 1965, l'abril de 1969, el setembre de 1971, el setembre de 1972 i l'octubre de 1977, entre les principals. «No hi ha cap riuada que es pugui comparar amb la del 40, en aquestes només venia el Fluvià, res de la Muga», assegura Leandro Font.

El novembre de 1962 es va crear la Jefatura Provincial de Protección Civil de Gerona para calamidades públicas, un organisme que obligava els ajuntaments i entitats agràries a elaborar plans de protecció en cas de sinistres provocats per riuades i desbordaments. L'Hermandad Sindical de Labradores y Ganaderos de Sant Pere Pescador va presentar diverses propostes per millorar la contenció dels marges, aixecar motes, eliminar alguns meandres com la corba de Santa Cristina que, durant les crescudes, inundava i tallava la carretera de l'Armentera, i netejar els recs de desguàs, encarregats de drenar les terres saturades d'aigua.

A la tardor de 1963 es formà un temporal de magnituds importants.

Camps de Cabanes negats a causa de l'aiguat de l'any 1989.

PROCEDÈNCIA: Col·lecció particular família Terrats Miró.

Potamolls i merdissers

Genís Mención > TEXT

La princesa Blanca d'Anjou, provinent d'Itàlia, va sojornar uns dies al monestir de Sant Feliu de Cadins, abans de casar-se amb Jaume II a Vilabertran el 1295. Diuen que el casament es va endarrerir uns dies per la dificultat de travessar la Muga. L'antic poble de Cabanes era més a l'est de l'actual, on ara hi ha el cementiri. A 300 metres hi havia el castell. L'aiguat de 1421, que afectà tot l'Empordà, es va endur el poble sencer, que tenia 60 'cabanes'. Dels 270 habitants, se'n salvarien 38, que van pujar a la torre. També va causar danys a Boadella, Molins i Sant Feliu de Cadins –les monges del monestir l'acabarien abandonant pels desperfectes de la inundació–. Del poble, que es reconstruïria al voltant de la torre, en va quedar l'església de Sant Maurici, que seria destrossada per un altre aiguat, el de 1784. L'actual església es construïria entre 1803 i 1820, i se'n pot observar el nivell elevat del terra sobre el carrer. D'aiguats, n'hi ha més de documentats: com el de Sant Ferriol de 1843, el del 18 de setembre de 1913, considerat una «calamitat pública» pels documents i el de 1921, conegut com l'any dels 6 aiguats.

El febrer de 1939 les tropes republicanes en retirada transportaven explosius en direcció a l'església de Cabanes. El passallís de la Muga estava impracticable i, com que no podien passar, es van traslladar a Llers, on l'explosió va destruir tot el poble. Es deia que «la Muga baixaria grossa» quan es veia el cel negre mirant cap a les Salines i Santa Magdalena o, en els pitjors dels casos, «la Muga escumaria» –l'aigua passaria per sobre del terraplè– a l'indret de la Sureda. En canvi, si veïen ploure cap a la banda de la Jonquera i Requesens, llavors era el Llobregat que «baixaria gros», o bé que «Llobregat trencaria» i ho solia fer en el terraplè nou de la Llonganya. Si Llobregat trencava cap a la Plantada d'en Picassal –en direcció Peralada–, llavors no hi havia perill per al nucli urbà. Joan Guillaumet i Tuèbols ens explica haver vist a casa dels avis de Cabanes unes marques a la paret de la ferreria que indicaven els nivells d'aigua a l'alçada del pit en què havien arribat alguns aiguats, també d'haver-ho viscut en persona i veure pujar l'aviram i la porcellada al primer pis de les cases. Ens defineix poèticament Cabanes com un «poble mesopotàmic». També dona la resposta al perquè del qualificatiu de potamolls: «D'aquesta propensió secular i geogràfica al mullader, ve que els cabanencs hagin rebut l'anomenada de potamolls». Els més veterans del poble diuen també que el qualificatiu de potamolls apareix al mercat de Figueres, per allò de la competència entre venedors de pobles veïns. En veure arribar els de Cabanes amb els esclops enfangats, els deien: «Mira, ja arriben els potamolls». Coneguda era la rivalitat entre cabanencs i vilabertranencs i, com a resposta, algú va començar a anomenar 'merdissers' als del poble veí, per la propensió a utilitzar el contingut de les fosses per a femar l'horta, cosa que no només feien els de Vilabertran i

La fred de 1956

EN LA MEMÒRIA COL·LECTIVA, ESPECIALMENT ENTRE LA PAGESIA, L'ONADA DE FRED DE 1956 S'IDENTIFICA AMB L'ANY DE LA FRED: VA MATAR MOLTES OLIVERES

Pere Gifre Ribas > TEXT

Les persones, en les societats agràries, han identificat moments marcats per fenòmens meteorològics extrems com a elements de referència d'una generació. Tenim prou exemples: l'onada de calor i sequera de 2003, encara la tenim ben present; les riudes, com la de l'octubre de 1940, per exemple, acabada la Guerra Civil, van suposar un desastre que s'afegia a la pobresa generalitzada i la repressió de la llarga postguerra; o episodis de fred intensa, com la de gener de 1709—el 'gran hivern' a França, que culmina la petita edat de gel que coincideix amb el mínim de Maunder de 1643 a 1715—, que va matar els cítrics de la comarca, i encara podríem posar altres exemples de riscos naturals, amb els quals han conviscut i hauran de conviure els homes i les dones de l'Empordà. Amb afectacions superiors, a mesura que retrocedim en el temps, sobretot en forma de pèrdues materials. Els fenòmens meteorològics han tingut conseqüències sobre la vida i l'activitat humana; cap, però, en els darrers setanta anys, s'ha conservat en

la memòria col·lectiva com l'any de la fred del febrer de 1956.

La memòria de la fred. Avui sabem, per les dades recollides en els observatoris, a quant van baixar les temperatures mínimes en aquelles tres onades de fred siberià que van afectar les terres empordaneses a partir de la Candelera de 1956: amb mínimes de 10 i 15 graus sota zero, i amb una mitjana mínima del mes de febrer a l'observatori de Cabanes de 3,5 graus sota zero. Les temperatures mínimes de vint-i-quatre dies, del 2 al 23 de febrer, van ser inferiors a zero graus en vint d'aquests dies, i molt sovint s'arribava a cinc graus sota zero. A Figueres, a l'observatori del col·legi La Salle, es va arribar a 9 graus sota zero els dies 2, 9 i 10 de febrer.

Albert Compte, quan estudia el tipus de temps a l'Empordà, es refereix, per regla general, als hiverns suaus, excepte a l'interior de les cases. La sensació de fred, el febrer de 1956, era molt superior a la que el mercuri marcava. Els habitatges tenien els tancaments que tenien. Els mitjans per escalfar-se eren els que eren. L'onada de fred siberià, amb les isòbares juntes, portava tramuntana forta i freda que augmentava la fredor. Les glaçades duraren dies. L'element subjectiu incideix en el record que se'n té. Avui, podem aportar les da-

des exactes, els dies, la intensitat... Però va ser, sobretot, un xoc en la memòria dels que van viure aquell episodi. Per la intensitat i per la durada. I encara ho va ser més pel que va suposar d'inici de la transformació de l'activitat agrària. El recordem com l'any que es van arrancar les oliveres.

Transformació agrària. I és que el 1956 va començar amb un mes de gener amb unes temperatures superiors a les que era normal. Una mena de primavera avançada va fer circular la saba de les plantes abans d'hora. I aquí va afectar directament la superfície d'olivar. Sobretot, aquelles oliveres que havien estat podades. Aquestes són les que van patir. I que els pagesos van aprofitar per arrancar, a fi de compensar-los d'immediat de la pèrdua de l'anyada. Els preus dels jornals d'escatir i collir, sobretot, augmentaven i el preu de l'oli, amb la liberalització dels preus derivada de l'acabament de l'intervencionisme autàrquic, anava a la baixa i no era competitiu en termes de mercat. Molts pagesos van decidir arrancar les oliveres i dedicar la superfície de l'olivar a conreus farratgers o a cereals. No acostumaven a ser terres propícies a aquests conreus. No obstant això, la transformació del món rural, la facilitat de trobar alternatives a l'activitat agrària en la construcció i el turisme que s'apuntava, expliquen que, en pocs anys, les

Les ruïnes d'Empúries, amb columnes d'una casa romana emblanquinades després de la nevada del 15 de febrer de 1956.

FOTO: Joan Lassús. PROCEDÈNCIA: Arxiu Històric de l'Escala.

colles que van arrabassar les oliveres transformessin literalment el paisatge de la plana interior, els terraprimis i els aspres empordanesos. No totes les oliveres haurien mort. Es podien haver coronat. Fins es podien deixar els *intorns* dels nous camps de conreu. Però la tractorització, que també iniciava la seva expansió, necessitava extensions netes de qualsevol obstacle. La ramaderia porcina integrada i les granges de vaques de llet proliferaren a la comarca; algunes incentivades des del Servei d'Extensió Agrària en forma de cooperativa. Els cereals de pinso i els farratges eren la manera de millorar el rendiment de les explotacions agràries i transformar la biomassa vegetal en llet per a la venda o carn per a l'escorxador.

L'episodi d'arrencada d'oliveres forma part d'un procés més general de transformació de l'activitat agrària tradicional. És un signe de la nova agricultura i de la revolució verda que s'estava impulsant. La desagrarització, la pèrdua d'efectius agraris, la industrialització de l'agricultura són fenòmens que es van accentuar a partir de la fred de 1956. L'episodi de fred del febrer va ser im-

portant, però allò que ha quedat en el record popular és la transformació que s'estava produint.

En cinc anys, els que la normativa establí, en el terraprim, que ho hem pogut comprovar amb dades procedents de las Hermandades Sindicales de Labradores y Ganaderos, van ser arrencades més del 62% de les oliveres del terme municipal d'aquests llocs, i en alguns, molt més. El procés d'arrencada era inexorable.

Els riscos naturals estan incorporats a la vida i l'activitat agrària. Hi són i s'afronten amb les eines que es tenen. La fred de 1956 i l'arrencada de les oliveres marca el punt d'inici de la transformació dels sistemes de vida tradicionals. I a l'Alt Empordà, sobretot, el sistema agrari anterior al gran canvi ha estat molt ben explicat per dos geògrafs de prestigi: Albert Compte i Yvette Barbaza. Les seves respectives tesis doctorals van descriure, documentar i interpretar un món que començava a canviar. Van ser notaris dels paisatges i dels gèneres de vida de l'Alt Empordà i de la Costa Brava fins els anys seixanta. A partir de llavors, la terciarització de

l'activitat productiva, amb la construcció com a motor substitutori de la indústria, ha estat la base de la nova realitat econòmica.

Un altre model productiu és possible.

D'aquí a uns anys, potser, en la memòria col·lectiva, el confinament provocat per la Covid-19, la paràlisi productiva i la crisi econòmica i social que se n'han derivat, que ha demostrat els límits que té aquest sistema productiu, potser també serà recordat com l'inici d'una altra transformació. Seria bo que aquesta fos més sostenible que l'anterior, i que tingués en compte les possibilitats reals i les potencialitats que tenen els homes i les dones de la comarca per buscar un altre model productiu. Un model que haurà de ser diversificat: la logística, sens dubte, per geografia, hauria de tenir un paper de primer ordre; i el podria tenir també una indústria neta i sostenible, i també, com ja hem posat de manifest en un altre lloc, la potenciació de la creació i els creadors, la Cultura, amb majúscules, hauria de ser una pota important d'aquesta nova realitat 🍷

En Joan Roig amb un amic passant pel pont sobre el Fluvà al seu pas per Sant Pere Pescador. Any 1956.

PROCEDÈNCIA: Arxiu Marisa Roig.

Naufragis a la mar d'Amunt

LA COSTA ACCIDENTADA DE L'EMPORDÀ, ESPECIALMENT A CAP DE CREUS, I LES RATXES SOBTADES DE VENT PRÒPIES DE LA MEDITERRÀNIA HAN CAUSAT MULTITUD DE NAUFRAGIS

Lurdes Boix > TEXT

L'abrupta orografia del litoral empordanès, amb noms com l'illa de s'Encalladora, davant de cap de Creus, anomenat antigament el cap dels Diables per la seva perillositat, a Cadaqués; l'indret de sa Nau Perduda, a Begur, o la punta de Trencabraços, a l'Escala, evocuen llocs de difícil navegar o naufragis de naus. L'historiador Enric Trilla Morató va estudiar els naufragis a la mar de l'Alt Empordà i va publicar un llibret documentant 26 grans vaixells de càrrega, procedents de diversos països, enfonsats pel mal temps entre cap de Creus i Montgó amb una cronologia que va des del segle XIX al XX. Això descomptant les restes de vaixells grecs, romans i medievals enfonsats, documentats pel Centre d'Arqueologia Subaquàtica de Catalunya de la Generalitat, ja que aquesta era una ruta d'un intens trànsit comercial. Els vaixells enfonsats són

anomenats 'ganxos' pels pescadors ja que se'ls enganxaven les xarxes i més d'una vegada pescaven àncores o fins i tot un canó. Avui fan les delícies dels submarinistes i són protegits com a patrimoni i com a refugi de fauna marina.

El salvament de naufragis. La precarietat de les barques fins que no s'hi varen incorporar motors, unida a les inclemències meteorològiques, que s'incrementaven prop dels penya-segats van provocar molts naufragis. Tant és així que, a final del segle XIX, es va crear la Sociedad Española del Salvamento de Náufragos, amb seu a Madrid amb l'objectiu d'ajudar les comunitats de pescadors construint edificis equipats amb botes de salvament i canons llançadors, que disparaven cordes mar endins per tal que s'hi agafessin els naufragis. Avui, però, malgrat la tecnologia, els

canvis sobtats de vent, tan propis de la Mediterrània sumats a la imprudència o al desconeixement dels patrons de barques d'esbarjo, fan que encara hàgim de lamentar víctimes.

A la costa del nord de Catalunya només ha quedat dempeus l'edifici del Salvament de Sant Feliu de Guíxols, convertit ara en museu, que guarda el bot salvavides a l'interior. A l'Escala va desaparèixer el vell casalt situat a la Punta. Segons les cròniques de l'època, el bot salvavides va trigar molt a arribar. Tant és així que el 20 de novembre de 1900 el poble va viure un dels naufragis més tràgics que es recorden, documentat a la revista *La Sardana*.

Aquell dia havien sortit al matí les barques de bou, que anaven en parella a la pesca de l'art d'arrossegament, quan, a mig matí, es va girar mal temps. Tots els bous varen anar tornant a port, menys un que, per mor de salvar l'art, que valia molts diners, la mala mar els va enganxar de ple. Era temporal de llevant, el més fort, que aixeca onades que poden arribar als deu metres. Tot el poble va baixar a la platja de l'antic port en saber la notícia. Els més arriscats varen pujar a la Punta i llançaven caps perquè s'hi arripessin els pescadors, però no va servir de res i varen morir estavellats a les roques del promontori, davant la mirada impotent de tothom. Els cadàvers

El vaixell Cotentin, remolcador de la marina de guerra francesa, enfonsat davant de l'illa Mateua, a Montgó. 8 de setembre de 1963 // FOTO: Joan Lassús. PROCEDÈNCIA: Arxiu Històric de l'Escala.

dels cinc mariners varen arribar destrossats a la platja del poble i a la primera platja d'Empúries. Hi va haver una gran manifestació de dol i es va obrir una subscripció popular per a ajudar vídues i orfes, que quedaven en la més absoluta misèria.

A la vela, vetlla! A Roses un fatídic dia de l'any 1910 varen perdre la vida tres germans davant dels ulls del seu pare. Així ho recorda el seu net, Josep Marès Molinas, ja que només va sobreviure el seu pare i el més petit dels fills, que s'havia quedat a casa amb la mare. Tornaven de pescar de l'altra banda de cap de Creus carregats de peix, calaven nanses per llagosta i les venien a Roses. Era l'estiu, bufava vent de bon temps, xaloc, però a l'alçada de cap Norfeu una ratxa de vent, que prop dels penya-segats és més forta, va inflar la vela de la barca i la va fer tombar fins que van caure a l'aigua tots. L'avís del patró al mariner que arriés la vela no va ser escoltat a temps i aquests segons varen ser mortals, per això entre els pescadors hi havia la vella dita: 'A la vela, vetlla!', que volia dir que quan es navegava a la vela, s'havia de vigilar i ningú no es podia distreure, ja que uns segons de descuit podien ser mortals. La barca va quedar escorada per la popa i plena d'aigua. El pare va acostar els fills a la barca perquè s'hi arrapessin i va nedar cap a la cala Pelosa per demanar ajuda, però no va servir de res. Quan varen arribar, els tres nens s'havien ofegat —la majoria de pescadors no sabien nedar— i només s'havia salvat el mariner, arrapat al pal de l'embarcació. El pare, ple de desesperació, va marxar de Roses amb la família i varen anar a viure a la barraca de cala Montjoi on va

El mercant Amaze embarrancat
l'abril de 2002 a la platja de Sant
Pere Pescador // PROCEDÈNCIA:
Col·lecció Núria Alsina.

Embarrancats a Sant Pere

Marisa Roig > TEXT

La badia de Roses ha estat, en el decurs de la història, testimoni d'una intensa activitat comercial desenvolupada entorn de les rutes del comerç de cabotatge i dels grans circuits de la Mediterrània. Tanmateix, el trànsit marítim s'ha vist afectat pels temporals de vent de tramuntana, llebeig o llevant que sovint colpegen aquesta costa, i que aixequen un gran onatge i una forta maror. S'han documentat i conservat nombroses restes de vaixells naufragats, la majoria s'han localitzat submergits al fons marí i només una petita part s'haurien embarrancat a la sorra.

En aquest sentit, el 5 de gener de 1796, en el context de la Guerra Gran, un vaixell de guerra de l'armada espanyola equipat amb 70 canons, anomenat el Triunfante, va naufragar a la platja de la Devesa de Sant Pere Pescador a conseqüència d'una gran tempesta. El navili quedà encallat a la sorra i fou abandonat. La matinada del 5 de novembre de 1825, gairebé trenta anys més tard, un bergantí sard, la Fortuna, va varar a la platja de can Martinet del mateix municipi després que una tempestat de llebeig i mar grossa l'arrossegués fins a la costa. El vaixell, amb una tripulació de deu mariners, havia salpat del port de Gènova amb un carregament de blat i bales de palla d'arròs, i es dirigia a la ciutat de Màlaga. Segons es desprèn de les diligències del naufragi, elaborades a petició del sotscònsol de Sardenya i conservades a l'Arxiu Municipal de Castelló d'Empúries, el patró del bergantí, el genovès Andrea Doderò, relatà que: «*el viento de leveche era tan fuerte y el mar tan grande que no podía resistir el barco, de modo que fue preciso dirigirlo al golfo de Rosas con un solo triquete... (...) fueron bordeando el golfo y se vio romper la mar de proa. (...) el ímpetu del grandísimo temporal hecho el barco en tierra y naufrago en la playa de San Pedro Pescador entre las cinco y las seis de la mañana*». Tot i que no hi hagué pèrdues humanes, la càrrega quedà completament destruïda i el vaixell molt malmès.

Gairebé dues centúries després, un episodi de tres dies de pluges intenses i vents de llevant va provocar que un vaixell procedent de Gènova embarranqués a la costa santperenca, prop de la gola del Fluvià. L'11 d'abril de 2002 el mercant Amaze, de 90 metres d'eslora, havia fondejat a uns 700 metres mar endins, però el fort onatge el va arrossegar fins a la sorra on quedà encallat durant setze dies. El seu capità i els deu tripulants van ser evacuats i allotjats als hotels el Molí i can Ceret de Sant Pere. Tot i que la nau no va patir avaries importants, les tasques per desembarrancar-lo van ser molt complexes. Els serveis de Salvament Marítim van dirigir l'operació que va durar dues setmanes i que va consistir en l'obertura d'un canal de cinc metres de profunditat al llarg del perímetre del vaixell amb l'objectiu de desencallar-lo. Finalment, el 27 d'abril un remolcador el va arrossegar fins a la seva total flotació. L'Amaze es va convertir en una autèntica atracció turística, milers de curiosos s'hi van desplaçar atrets per la insòlita imatge que oferia la platja.

M4

Processó a la plaça Major d'Agullana per la diada de Rams. Encapçalen la comitiva uns escolans que porten una creu. En el cristianisme el Diumenge de Rams recorda l'entrada de Jesús a la ciutat de Jerusalem, dalt d'un ruc i acompanyat dels seus deixebles.

ANY: AL VOLTANT DE 1950
AUTOR: DESCONEGUT
PROCEDÈNCIA: ACAE,
COL·LECCIÓ D'IMATGES DE
L'AJUNTAMENT D'AGULLANA

M5

Nens i nenes en processó porten unes banderoles per un carrer de Camallera. És un reportatge de la Santa Missió, que era un conjunt de prèdiques, lliçons i exercicis pietosos efectuats per missioners en una població en concret, en el decurs d'unes jornades, per tal d'adoctrinar els fidels.

ANY: 1960
AUTOR: MIQUEL MORILLO
PROCEDÈNCIA: AJUNTAMENT DE GIRONA, CRDI (MIQUEL MORILLO)

PATRIMONI

ARQUITECTURA

L'asil Toribi Duran

72

ANNA ALBÓ [Figueres, 1967. Arquitecta especialitzada en patrimoni]

Panell indicatiu de ceràmica situat a l'accés del clos del mas de Sant Pau de la Calçada // FOTO: Mònica Ayats.

HISTÒRIA

Sant Pau de la Calçada

74

ANTONI EGEA [Girona, 1957. Historiador]

HISTÒRIA

El tramvia de Roses a Vilajuïga

76

POL MESEGUER BELL [Terrassa, 1985. Doctor en Història]

SOCIETATS

La Unió Escaulenca fa 150 anys

78

ENRIC TUBERT [Aguilana, 1954. Llicenciat en Història de l'Art]

MÚSICA

Veus de festa a Cadaqués

80

ANAÍS FALCÓ IBÁÑEZ [Sabadell, 1988. Musicòloga i músic]

GASTRONOMIA

Ànec amb naps negres de Capmany

82

AIDA VILAR [Lladó, 1994. Periodista]

BOLETS

Tòfones al Vallespir

84

ANNA M. OLIVA [Torroella de Montgrí, 1966. Biòloga]

FAUNA

Els tallarols

86

PONÇ FELIU [Girona, 1975. Biòleg]

Veus de festa a Cadaqués

Sant Sebastià: goigs, patacades i sardanes, una manera de reconstruir-se com a comunitat durant la intimitat de l'hivern cantant, ballant i menjant

Tota festa està lligada a la societat i no és cap fenomen aïllat desvinculat del dia a dia. Per tant, quan la gent es concentra en un espai de romiatge no només compleix amb un ritual de calendari, sinó que està fent allò esperat durant l'any i necessari per a la seva convivència. Cadaqués té moltes peculiaritats, però els seus habitants es reconstrueixen durant l'hivern després de temporades d'estiu massificades. El contrast és molt gran i la festa és necessària, però la mirada externa la transforma, la fixa, la folkloritza i amb aquest fenomen la desvincula de l'interès més social i íntim dels cadaquesencs.

La festa no és espectacle. Sant Sebastià a Cadaqués és una festa d'aplec, d'aquestes que el poble es desplaça a un punt elevat —on hi ha una ermita— i tensiona les seves relacions a través d'un seguit de rituals comunitaris. Cal caminar per senders costeruts per arribar a l'ermita que permet veure el poble petit des de la muntanya del Pení. Aquesta és una festa en què la visita de gent de fora pot transformar-la o ser-li de greu amenaça, i és que l'objectiu no deixa de ser el de trobar-se aquells a qui la seva història i quotidianitat marca la necessitat de ser-hi. Parlar de la festa pot provocar un efecte d'atracció que en cap cas voldria promoció, ja que els estudis demostren que tot foraster provoca un desplaçament dels habitants locals, encara que l'actitud pugui ser de total respecte. Cal estar convidat i formar part d'una colla, no hi ha

espectacle i es realitza a l'espai privat de l'ermita. Dins aquesta contradicció parlarem d'una festa d'hivern, que segurament és viva per les condicions en què viu un poble que multiplica per sis la seva població en temps de calor i es reconstrueix dins la fredor de gener. Hi ha diferents rituals: la missa cantada —amb els goigs—, les sardanes, el dinar i els jocs i les 'patacades'. La festa acaba al poble tot ballant sardanes fins que l'última clau del dia s'esmuny al so de l'emblemàtica *Cap de Creus* de Rafael Cabrisés, amb l'olor de llenya cremada al cos, el vi al cap, l'allioli a la llengua i la mirada d'haver superat un nou Sant Sebastià.

Avui dia quan ens imaginem un ball pensem en uns músics per un costat i els balladors per un altre, amb una clara separació física. Tanmateix, hi ha una altra manera de ballar que és quan els mateixos balladors fan la pròpia música cantant. Parlem de 'balls cantats'. Aquests havien sigut molt presents durant l'antic règim arreu de Catalunya. A la costa de l'Alt Empordà hem trobat rastres d'aquesta pràctica relacionada amb el Carnaval i, en general, les festes d'hivern.

Aquests balls haurien estat protagonitzats per dones. Aquestes, que normalment no podien tenir un protagonisme a l'espai públic, tenien un moment de transgressió festiva que els permetia ballar i cantar amb missatges desinhibits. Un d'aquests rastres el trobem a les patacades de Cadaqués.

Les patacades, un ritual festiu. Les patacades són un ball cantat que es ballava durant diferents festes d'hivern, sobretot els dies de Carnaval. Actualment, només es ballen per Sant Sebastià, si va bé. Quan parlem de patacades no parlem d'una cançó ni d'una melodia. Parlem d'una activitat i, sobretot, fem referència al text. Es tracta de cançons d'unitat estròfica variable, un model que els folkloristes van estandarditzar fent-ne referència sota el nom de 'corrandes'. Aquestes estrofes solen tenir quatre versos heptasil·làbics amb rima consonant al segon i quart vers. Les lletres es transmeten per tradició oral i la gràcia és dir de forma solista la patacada adequada al moment adequat. A vegades, fins i tot, aquestes permeten la possibilitat d'adaptació i canviar algun nom per fer referència a una persona o poble determinats. La patacada que es fa servir d'exemple i que tot cadaquesenc coneix és: «una barca veig venir / carregada d'estisores / per tallar les males llengües / de les dones xerradores». Curiosament, aquestes dones que deuri- en haver cantat tant. Perquè avui dia les dones han anat silenciant el seu cant.

Jugant al 'borinot' a fora de l'ermita.

Aquestes patacades han d'estar expressades amb els codis del ball i les tonades que hi corresponen, però també dins el ritual festiu que hi pertoca. Avui dia es canta principalment una sola tonada per dir les diferents cobles, tanmateix hi ha hagut diferents possibilitats melòdiques que es combinaven. La tonada que avui s'utilitza més combina la part solista amb una tornada que diu «ara va de bo, senyor rector». A més, s'enllaça amb una altra tonada de lletra fixada que canta tota la rotllana i que diu

la coneguda lletra: «ella punteja, punteja / ella punteja amb peu pla / porta *civilles* de plata / xim pum! / porta *civilles* de plom»; i continua: «qui la ballarà més bé / jo i el pare jo i el pare / qui la ballarà més bé / jo i el pare i en Peret. / Si en Peret no vol ballar / garrotada, garrotada / si en Peret no vol ballar / garrotades n'hi haurà». En aquest punt els balladors es deixen anar de les mans i es piquen entre ells i amb els que contemplen la rotllana, fet que serveix d'invitació a entrar a la dansa. Molta gent ha associat el

nom de 'patacades' als cops d'aquest moment, però en realitat és pel contingut de l'estrofa, que sol ser satíric i punyent. Un fet que ho demostra és que hi podem trobar altres melodies que no fan servir aquesta tornada. Actualment l'activitat la protagonitza un cantador que canta les patacades i dirigeix la rotllana: Dionís Baró, cadaquesenc, pescador i ferrer. Ell ha impulsat durant les últimes dècades que es ballin, ja que veia que cada cop hi havia menys interès i impuls a fer-les. Avui dia les provoca pràcticament només durant la festa de Sant Sebastià, just havent dinat i abans no es comença a pondre el sol. Ell les canta mentre el poble que l'acompanya a la rotllana li respon cantant. Solen durar al voltant de trenta minuts i ho ballen majoritàriament dones i nens mentre ell se situa dins la rotllana lluint una barretina vermella. No és un espectacle, és un joc intern que es combina amb d'altres com el joc de 'cavall fort' o el 'borinot'.

Les patacades són un exemple d'uns balls cantats que haurien sigut extensament coneguts per fer festa arreu del país i amb molta força a l'Empordà. No és en va que veiem que les sardanes antigues haurien pogut ser un ball d'aquest tipus. Per tot plegat, aquest rar cas que té Cadaqués se l'ha de respectar i deixar fer. Perquè si estimem les expressions vives s'han de deixar viure amb la seva intimitat necessària. Cap element és més important que un altre a la festa. Les colles d'amics s'organitzen entre les feixes per fer els seus focs, per cuinar i, a partir d'aquí, es barregen a través dels diferents rituals de la festa que combinen per igual goigs, sardanes i jocs per poder-se retrobar els uns amb els altres 🍷

A dalt, sardanes amb la cobla, davant de l'ermita. A baix, en Dionís Baró cantant les patacades // FOTO: Gianni Ginesi.

indret

ANNA PI VILÀ TEXT

ALEJANDRO CANDELA FOTOGRAFIA

Costoja

ENTRE LA CONCA DE LA MUGA I LA DEL TEC

Són les deu del matí d'un diumenge qualsevol de principis de tardor. Enfilo l'ampla carretera en tan bon estat que s'allarga més enllà de Maçanet de Cabrenys, de Tapis i de la frontera administrativa. Darrere d'un dels revolts, el campanar rogent de l'església de Santa Maria controla la meua arribada alçant-se per damunt del poble de Costoja, agrupat dalt d'una penya. Poc després, abandono la carretera que s'ha anat fent estreta i que, a partir d'aleshores, ja davalla. Som a 832 metres d'alçada i hi refresca. En Joan Iglesias, amb qui he

quedat, es refugia amb alguns veïns dins l'entrada d'una de les cases de la plaça. La Carmen, la seva dona, m'hi ha acompanyat mentre parlem del temps i de la pandèmia en un francès que així, de sobte, no m'acaba de sortir. Em fa entrar i des d'aleshores tothom em parla en català. Hauria volgut passar més desapercebuda, però arribo amb la mascareta i amb una llibreta a la mà. Dono per fet que en Joan els ha advertit de la meua visita, però aviat m'adono que m'he de presentar i els explico que voldria saber com es viu en aquest racó del Vallespir.

Molts d'ells no són nascuts a Costoja. De fet, en Jacques Malirach (1929) és l'únic de la colla que hi és «naixit». També ho és la Carmen Iglesias, de fadrina es deia Serrat (1943), però després d'haver-me acompanyat ja ha tornat a casa. En Joan (1933) és fill d'Albanyà, la Maria Faitg (1930), de Maçanet de Cabrenys, en Jacques Serrat (1930) i la Marcelina Serre (1928) són dos germans nascuts a Boadella i en Pierre Payrot (1926), a Tapis. Ara bé, fora d'en Joan, tots ja hi eren instal·lats durant la retirada: «Al començament, hi ha-

ANNA PI VILÀ. Vilopriu, 1985. Llicenciada en Història
ALEJANDRO CANDELA. Alacant, 1977. Fotògraf

via dones d'aquí que feien sopa dintre d'un perol per *hi* donar de menjar, mes varen haver de plegar perquè *emprés* arribaven els soldats amb el cavall i tot *lo* que vulguis i nosaltres no haguéssim tingut res per menjar –sent la Marcelina–. A Costoja ja hi havia 400 persones, *con* va passar la retirada. Totes les cases eren plenes, hi havia mainada, i ara no hi ha *dingú*.»

Tot i que a la pàgina web de l'Ajuntament comptabilitzen 107 habitants, afirmen que són una seixantena de persones, les que hi viuen. Hi ha cases buides que només s'omplen per festes de Pasqua o d'estiu, quan la mainada fa vacances. «On jo m'estic són tres cases –exposa en Jacques a tall d'exemple–. Aquest *istiu* érem *diseet* o *disevuit* i ara *sem* tot sol». Cal tenir present que no és l'únic nucli de la comuna: també en forma part Vila-roja i hi ha molts masos. «Ara, ni cases ni pagesos, no hi ha

–lamenta en Jacques–. A part que un anglès o un alemany no ho compri i ho torni a *refistolar* un xic...»

Llavors no només hi havia pagesos als masos, sinó que el bosc estava ple de traguers amb matxos i de bosquerols. Si al poble hi havia vida, no és estrany que hi haguessin bars, «tres o quatre». A una façana de la plaça un cartell recorda que hi havia hagut un cafè, tot i que «*abantes* era fet amb ciment», especifica en Jacques referint-se a l'original. A la paret d'una altra casa un xic més amagada hi reposa una pala de forner que testimonia que era una «*Ancienne boulangerie*». Un turista britànic la va trobar quan va comprar la propietat i la va penjar al llindar de la porta amb aquesta inscripció. A Costoja també hi havia botigues i perruqueria. Ara res, diuen.

Ja aleshores alguns costojans eren paletes i baixaven a treballar a Sant Llorenç de Cerdans, però al poble hi havia una fàbrica d'espardenyes que donava feina a una trentena de persones. Quan va arribar el moment de jubilar-se, els amos van decidir vendre-la perquè ja albiraven un futur incert a causa de la creixent competència estrangera. El relleu es va intentar, però ja estava «espatllat» i l'activitat va cessar el 1979. L'edifici és ara un restaurant que, després d'uns anys d'estar tancat, avui torna a obrir les portes. Un matrimoni provenient de Perpinyà n'ha agafat les regnes. «A veure com anirà», diu la Marcelina, preocupada perquè hi ha altres restaurants més coneguts que omplen la sala cada cap de setmana a Tapis i a Maçanet.

A dalt, una vista panoràmica del poble de Costoja. Al detall, dues plaques de carrer amb frases pintoresques.

Interior de l'espadenyeria Roig de Figueres. Any 1959 // PROCEDÈNCIA: Arxiu família Roig.

PROPER DOSSIER BOTIGUES DE TOTA LA VIDA

AVUI LA GLOBALITZACIÓ TENDEIX A LES COMPRES EN GRANS SUPERFÍCIES O BÉ PER INTERNET. PERÒ, I ELS ESTABLIMENTS DE PROXIMITAT DE TOTA LA VIDA? EN EL PROPER NÚMERO, LES BOTIGUES DE SEMPRE DELS POBLES I CIUTATS EN SERAN LES PROTAGONISTES. ALGUNS D'AQUESTS COMERÇOS, MALAURADAMENT, JA HAN ABAIXAT LA PERSIANA, PERÒ D'ALTRES ENCARA SEGUEIXEN AL PEU DEL CANÓ DESPRÉS DE DIVERSES GENERACIONS DE LA MATEIXA FAMÍLIA DARRERE EL TAULELL... ALGUNES SÓN CENTENÀRIES I TOT. JUSTAMENT, PARLAREM AMB LES DONES I ELS HOMES QUE LES HAN REGENTAT O AMB ELS QUE ENCARA LES OBREN CADA DIA. BOTIGUES DE QUEVIURES, DE ROBA, MERCERIES, SABATERIES, ESTANCS...

A PARTIR DEL 2 DE JULIOL DE 2021, A LA VENDA EL NÚMERO 25

NOTA: SI DISPOSEU DE FOTOGRAFIES ANTIGUES RELACIONADES AMB EL TEMA DEL DOSSIER, CONTACTEU AMB L'EDITORIAL (972 46 29 29 / alberes@grupgavarres.cat)